

І. Г. Сергієнкоздобувач кафедри національної безпеки, публічного управління та адміністрування
Державного університету «Житомирська політехніка»

УРБІЦИД ТА ПОВОЄННЕ ІНКЛЮЗИВНЕ ВІДНОВЛЕННЯ МІСТ: ДОСВІД ХОРВАТІЇ

Анотація: Стаття зосереджується на вивченні процесу відновлення міст після воєнних конфліктів з погляду урбіциду – цілеспрямованого знищення або пошкодження міського середовища. Досліджується досвід Хорватії в контексті війни на Балканах у 1990-х роках, коли багато міст були серйозно пошкоджені. Стаття розглядає, як урбіцид вплинув на соціальний розвиток міст і яким був процес інклюзивного відновлення після війни. Вивчення підходу Хорватії до боротьби з внутрішніми розбіжностями, що ґрунтуються на національній або мовній дискримінації. Визначено негативний та позитивний досвід у поствоєнному інклюзивному відновленні міст Республіки Хорватія для України. У червні 2004 року Європейська Комісія визнала Хорватію кандидатом на вступ до ЄС. Ця балканська країна була включена до Програми співтовариства CARDS, яка координувала допомогу від ЄС, підтримувала перспективи асоцій країн з ЄС, надавала допомогу біженцям та ВПО та допомагала у розробці та впровадженні політик, які відповідають європейським стандартам. Проект соціально-економічного відновлення Хорватії (CSERP) став ключовим у відновленні країни після війни. Він охопив багато секторів, покликаних підтримати прогрес у пошкоджених війною регіонах. Діяльність проекту поліпшила умови життя в 13 округах, підтримуючи малі і середні підприємства, створюючи робочі місця, зменшуючи заміновані території і вирівнюючи регіональні нерівності. Програма частини проекту CSERP – інвестиції у громаду включає три основні підкомпоненти: соціальна інклюзія, економічне відродження та інфраструктура малих громад.

Згідно з поточною ситуацією в Україні, досвід Хорватії в тому числі у інклюзивній підтримці та реінтеграції ветеранів є надзвичайно важливим. Аналізуючи підхід Хорватії до національної та мовної дискримінації, ми можемо розробити важливі висновки для формування стратегії щодо сприяння єдності в суспільствах з глибокими конфліктами. Україна може використати досвід Хорватії, включаючи інклюзивність та європейську інтеграцію, як модель, але також має врахувати і негативні аспекти.

Ключові слова: урбіцид, інклюзія, інклюзивне відновлення міст, післявоєнне відновлення, Хорватія.

Постановка проблеми. Війна – це період, який випробовує на міцність та стійкість суспільства, нації, а також геополітичні структури, до яких відносяться міста. Це час, коли звичні життєві обставини перевертаються, і люди стикаються з викликами, що вимагають від них екстраординарних зусиль, пристосування та гнучкості. В умовах змін та невизначеності війни, важливо пам'ятати про значущість підтримки інклюзивності та забезпечення рівних можливостей для всіх членів суспільства.

Виключно важливим є виявлення можливостей для покращення життя людей в умовах конфлікту. Це стає вкрай актуальним для України, де війна на сьогоднішній день перебуває в активній фазі і служить критичним тригером

для рішучих дій на різних рівнях – від державного до місцевого. Важливо розуміти, як стратегії інклюзивного розвитку можуть бути адаптовані та застосовані в умовах війни в Україні та як можна використати цей досвід для вдосконалення власних підходів до підтримки інклюзивності в своїх містах, незважаючи на виклики, які створює війна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «урбіциду», його наслідки та післявоєнне відновлення міст досліджували такі вчені як Устінова І.І., Плешкановська А.М., [19]; Пилипенко, І. О., Мальчикова, Д. С. [17]; К. Мезенцев [13]; Martin Coward [1]; R. Muggah [7]; Гбур. З [11]; Матвеева О., Мунько А. [14]. Однак, на нашу думку, процес впровадження інклюзивно-

го відновлення міст потребує додаткових досліджень.

Мета статті. Реалізація стратегії 'інклюзивне місто' під час війни вимагає глибокого розуміння, яким чином війна впливає на можливість держави підтримувати інклюзивність. А також розуміння того, які дії можна вжити, щоб впоратися з цим складним викликом. Тому важливо розглянути досвід інших країн, що стикалися з подібними обставинами, та їхні стратегії щодо підтримки інклюзивності в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу. Внаслідок повномасштабного російського нападу в 2022 році, українські міста постраждали від великих руйнувань. Такого цілеспрямованого обстрілу міста Європи не переживали з часів Другої світової війни. Окупанти знищують житлові об'єкти разом з їх мешканцями, медичні установи, школи, важливі інфраструктурні об'єкти, історичні будівлі, пам'ятки, релігійні споруди і підприємства. Збитки, завдані українським містам, сягають сотень мільярдів гривень, але є також невідомі втрати – це людські життя. *"Руйнування міст у перебігу збройних конфліктів чинить значний деструктивний вплив на атаковану спільноту, яка вважає місто своїм. Це унеможливує або істотно ускладнює відтворення спільноти, підважує сталість її існування. Для аналізу такого впливу інструментарієм соціології, політології та політичної філософії слугує поняття «урбіцид»".* [16].

Урбіцид є терміном, що використовується для опису систематичного знищення міст та їх інфраструктури. Цей термін походить від латинського слова "urbs", що означає "місто", та "-cide", що означає "вбивство" та буквально перекладається як "вбивство міста" [9].

Цей термін часто використовується в контексті війни, коли міста стають цілями атак, і як результат, цілі спільноти та їх інфраструктура знищуються, що не тільки призводить до втрати життя та великих матеріальних збитків, але й може мати довгострокові психологічні наслідки для жителів, які втрачають свої домівки, звичний спосіб життя та коло спілкування.

Російська агресія проти українських міст не обмежується лише бажанням знищити велику кількість інфраструктурних об'єктів чи населення (та, відповідно, можливості зруйнувати економічний потенціал і людські ресурси противника). Перш за все, це відгук на роль міст як важливих центрів політичного, освітнього

та культурного життя української громади. Міста виступають як вузли розвитку і впровадження новітніх технологій, осередки освіти. Вони відіграють важливу символічну роль, та є насичені "місцями пам'яті" [16].

Експерткиня Національного інституту стратегічних досліджень Ольга Михайлова виокремлює *три сценарії урбіциду*, які, починаючи з 2014 року, росія реалізовує в Україні [16]: *Донецький сценарій* включає терор, пропаганду, нестабільність статусу, економічний спад, та вивезення населення в РФ. Цей сценарій був активований в Херсоні, Бердянську та інших окупованих містах під час навали 2022 року. *Маріупольський сценарій* – з живим щитом і немотивованими злочинами, неможливістю або ускладненням евакуації, впроваджується в містах лінії зіткнення. *Харківський сценарій* – з урбіцидом через перманентні обстріли та вплив на психо-емоційний стан мешканців міста, використовується, коли місто не може бути захоплене, як у Нікополі, Миколаєві та Запоріжжі. Однак, завдяки діям влади та громадянського суспільства, наслідки цього сценарію не є критичними.

Професор Костянтин Мезенцев зазначає [13]: "Говорячи про відбудову міст, ми чомусь одразу думаємо про будинки. Це важливо, але разом маємо думати і про інфраструктуру, робочі місця і навіть про пам'ять. Важливо мислити на кількох рівнях одночасно, якщо хочемо повернути людей додому. *Чи зручні будуть їхні міста? Де вони працюватимуть? Як їм комунікувати з тими, хто пережив удома окупацію чи інші драматичні досвіди? Як увічнювати пам'ять про трагедії?"*

Після перемоги нашу країну очікує багаторічний процес відбудови, оновлення та реабілітації. Інклюзивний та безбар'єрний розвиток міст в Україні був домінуючим у формуванні стратегій розвитку ще до початку повномасштабного вторгнення. Однак зараз під час перманентних обстрілів, руйнувань та скалічених фізично та морально людей, інклюзивний розвиток та побудова інклюзивного міста має вирішальне значення та потребує системного підходу, який зосереджується не тільки на фізичній відбудові інфраструктури, але й на соціальній віднові громади. Відновлення міста повинно бути зосереджено в першу чергу на людях та їх потребах, забезпечуючи рівний доступ до основних послуг, ресурсів та можливостей для всіх громадян, що в свою чергу означає залучення всіх

груп населення в процес відновлення, включаючи найвразливіші. А також – підтримку соціальних мереж, що зміцнюють взаємодію між людьми та сприяють створенню більш стійких і згуртованих громад та створення на державному та місцевому рівнях умов для повернення додому українців, що були змушені покинути свої міста або країну. Все це є важливою частиною побудови інклюзивного міста, яке може не тільки відновитися після конфлікту, але і процвітати в умовах постійних соціальних та економічних змін.

Війна за незалежність Хорватії є, можливо, найбільш близьким до української ситуації кейсом, а місто Вуковар в свій час стало сумнозвісним прикладом урбіциду, якого зазнають міста України.

Як частина Югославії, Хорватія відчувала наслідки комуністичної епохи протягом тривалого часу. Під час конфлікту, біля 20% території Хорватії були окуповані ворожими військами, а цивільна інфраструктура та житлові будівлі стали головними цілями для обстрілів і бомбардувань. Завдяки успішному відновленню після війни, Хорватія досягла вимог для вступу до ЄС і стала його членом у 2013 році, а також входить до ООН та НАТО. Враховуючи ряд спільних обставин, необхідно проаналізувати успіх та набуті уроки від післявоєнного відновлення Хорватії [18].

Варто зазначити, що не дивлячись на видимі успіхи, через понад двадцять років після війни за незалежність в Хорватії, багато спільнот продовжують сильно відчувати наслідки соціальної ізоляції та економічних втрат, що є характерними для регіонів, які пережили війну. Для боротьби з поширеною соціальною, економічною та політичною маргіналізацією біженців, які повернулися додому, меншин, ветеранів та економічно обмежених жінок, була розроблена спеціальна програма. Їхня ізоляція серйозно загрожує мирному співіснуванню та стабільному поверненню, а також може призвести до поділу Хорватії на "дві" країни: одну – відносно багату, яскраву та орієнтовану на Європу; іншу – місце проживання бідних, позбавлених прав і відчужених [3].

Тому для нас є важливим визначити як негативний, так і позитивний досвід у поствоєнному *інклюзивному відновленні міст* Республіки Хорватія для України.

У 2004 році, зокрема у червні, Хорватію було офіційно визнано кандидатом на вступ до

Європейського Союзу (ЄС) Європейською комісією (ЄК). Знаходячись на Балканах, Хорватія була включена до Програми співтовариства допомоги у відновленні, розвитку та стабілізації (CARDS). CARDS відповідала за координацію допомоги від ЄС, підтримку участі країн у стабілізації та асоціюванні з ЄС, реалізацію стратегічного підходу до допомоги країнам, допомогу у поверненні біженців та внутрішньо переміщених осіб (ВПО), та надання потрібних навичок та ресурсів для впровадження, розробки та виконання економічної та соціальної політики, яка відповідає європейським стандартам [4].

Одним із основних проєктів з поствоєнного відновлення для Хорватії став Проєкт соціально-економічного відновлення Хорватії (CSERP) – це проєкт, який охоплює багато секторів і спрямований на підтримку соціально-економічного прогресу на територіях Хорватії, які були пошкоджені внаслідок війни, відомих як "території особливого державного інтересу". Завдяки проєкту були поліпшені умови життя сільських мешканців, включаючи власників постійного місця проживання, репатріантів, переселенців, представників меншин та нових поселенців, у 13 округах. Це було досягнуто за допомогою надання цільових грантів для підтримки малого та середнього бізнесу (МСБ), створення нових робочих місць та забезпечення додаткових джерел доходу, зменшення забруднених мінами територій, а також вирівнювання регіональних нерівностей між відсталіми областями.[5]

Проєкт включає в себе дві ключові частини: Інвестиції у громади та Інституційний розвиток на місцевому рівні. Третій елемент, менеджмент проєкту, має сприяти виконанню основних складових за допомогою створення Фонду соціального та економічного відновлення (SERF).

Програма частини проєкту CSERP – інвестиції у громаду включає три основні підкомпоненти: соціальна інклюзія, економічне відродження та інфраструктура малих громад.

Підкомпонент «Соціальна інклюзія» (SI) спрямований на покращення доступу до програм соціального розвитку на рівні громади для осіб, які постраждали від війни на територіях особливої державної опіки. Через досягнення:

– Збільшення участі бенефіціарів у розробці та реалізації цих програм через консультації та публічні форуми.

– Посилення залучення громадянського суспільства (НУО та громадських організацій)

до програм надання послуг соціального залучення.

– Розвиток партнерства між місцевою владою, громадянським суспільством та громадою.

– Зміцнення спроможності місцевого самоврядування просувати програми соціального розвитку відповідно до пріоритетів системи та більш ефективного розподілу ресурсів.

Розробка субкомпонента «SI» базується на кількох інтегрованих підходах до соціального розвитку, щоб допомогти уряду Хорватії у вирішенні питань соціального розвитку, соціальної згуртованості та примирення громад. Він доповнює, а не дублює зусилля в рамках загальнодержавної та місцевої стратегії соціального захисту та програми надання соціальних послуг, яку очолює Міністерство праці та соціального захисту населення [4].

Вимоги Європейського Союзу до регіонального розвитку та реінтеграції біженців відкривають шляхи до соціальної єдності. CSERP використовує це, надаючи стимули для згуртованості та інклюзії постраждалих від війни та маргіналізованих груп [4].

CSERP було успішно завершено 31 грудня 2010 року, досягнувши своєї мети – підтримки економічного та соціального відродження територій, що постраждали від війни, а саме – успішне завершення 427 субпроектів, включаючи 125 з соціальної інтеграції, 67 малої громадської інфраструктури та 211 для підтримки МСП, ремесел та кооперативів. Щодо інклюзії, завдяки проекту CSERP було досягнуто наступне [5]:

– Створено 1341 нове робоче місце та отримано 11 мільйонів євро додаткового доходу від МСП, ремісничої діяльності та кооперативів завдяки грантам.

– 763 жінкам було надано допомогу у працевлаштуванні.

– 12,2 км² сільськогосподарських угідь розміновано, що дозволяє людям безпечно користуватися своєю землею.

– Збільшення доступності до освітніх, послуг зайнятості та соціальних послуг для людей з обмеженими можливостями, етнічних меншин, біженців та інтернованих осіб.

– Підтримка економічного відновлення: допомога людям, які були найбільше постраждали від соціально-економічних ускладнень, отримати підтримку та необхідні навички для знаходження роботи або створення власного бізнесу через гранти та податкові пільги.

– Сприяння соціальній інтеграції: сприяння зміцненню соціальної згуртованості шляхом підтримки інтеграції різних груп населення у громадське життя.

– Проект сприяв поліпшенню життєвих умов місцевого населення шляхом розвитку інфраструктури, включаючи доступ до житла, освіти, охорони здоров'я та інших соціальних послуг.

Загалом, проект CSERP є значним внеском у підвищення рівня інклюзії в Хорватії, враховуючи потреби різних груп населення.

Відповідно до даних проекту, у 2011 році від його реалізації отримали вигоду понад 84 000 осіб, з них 51 106 були визнані особами з вразливих груп населення, включаючи жінок і дітей, інвалідів, літніх людей та безробітних.

Важливо відзначити, що попит на фінансування субпроектів значно перевищував наявні ресурси, з можливістю профінансувати лише кожну сьому заявку на підпроекти малої інфраструктури громад [5].

Щодо реконструкції будинків, які були пошкоджені або зруйновані під час війни, то вона була в своїй більшості успішною. Було проведено реконструкцію понад 126 тис. Будинків, з яких понад 123 тис. Було повністю відбудовано. Комунальні та соціальні заклади по всій країні отримали фінансування на післявоєнний ремонт, в тому числі було відремонтовано 342 пошкоджених шкіл. Проте, станом на лютий 2006 року, понад три тисячі заявок на реконструкцію все ще чекали на рішення Міністерства розвитку. Однією з причин була *складна бюрократична процедура*. Запит на надання допомоги з адміністративної одиниці розглядалася лише Міністерством у Загребі, а не місцевими установами, що суттєво затягувало процес прийняття рішення. За законом про відбудову, потерпілі не могли заповнити форму самостійно, це мав робити місцевий чиновник. Така складна процедура призвела до того, що форм було заповнено суттєво менше, а люди намагалися власним коштом та силами відбудувати зруйноване житло. Також були повідомлення про те, що у даних формах чиновники часто занижували фактичні масштаби руйнувань [4].

Значущою для післявоєнного інклюзивного відновлення та розвитку для Хорватії стала спільна програма ООН «Захриття глави: Соціальна інтеграція та трансформація конфліктів у постраждалих від війни районах Хорватії», яка діяла з 2009 по 2011 рік [3].

Хоча відбудова не була прямою метою програми, відновлення інфраструктури в постраждалих районах стало одним з її результатів під егідою ООН. Програма була спрямована на виявлення та рішення основних причин соціальної та економічної деградації районів, щоб більше залучити громадян до обговорення та участі в суспільних та політичних процесах. План відновлення життя та економіки на спустошених територіях полягав у зміцненні місцевого самоврядування та стимулюванні економічного розвитку. Програма була під строгим наглядом національного уряду, з іноземними донорами, що надавали фінансування, проте розподіл коштів на це відбувався через центральний уряд [18].

При визначенні проектів, які мають спільні потреби та інтереси, програму з «відбудови» мирного життя було інтегровано в місцеві системи, які забезпечують соціальні послуги, освітні програми, забезпечення громадського порядку, правосуддя та створюють робочі місця та було спрямовано на допомогу найбільш вразливим групам, які потребують додаткового захисту та уваги від держави: репатріантів, які зіткнулися з інституційними та персональними бар'єрами у процесі реінтеграції; жінок, які стикаються з насильством, відчуженням та структурним безробіттям; ветеранів війни, які дуже часто перебувають в соціальній ізоляції через ряд факторів (інвалідність, ПТСР тощо); а також дітей та молоді, які піддаються ризику стати жертвами насильства. Координацію на всіх рівнях здійснював віце-прем'єр-міністр, відповідальний за безпеку та регіональний розвиток [3].

Результатами даної програми, які зосереджені на інклюзивному соціальному розвитку та відновленні були наступні [8]:

- *Завдяки Планам безпеки громади (Safe-Community Plans) було досягнуто покращення інтеграції громади, забезпечення безпеки та соціальної єдності.* Розроблені місцевими Радами із запобігання злочинності 10 планів Safe-Community були націлені на загальні проблемні питання щодо можливостей організації безпечного середовища для дозвілля молоді та на ремонті громадських центрів. А також були особливо зосереджені на вразливих групах груп, які потребують захисту та найбільше підпадають можливості бути виключеними з соціального життя.

- *Програма значною мірою спрямована на питання гендерної рівності, активно підтриму-*

ючи відповідні законодавчі основи, національні стратегії та ключові проекти, орієнтовані на жінок, які знаходяться в умовах високого ризику бідності та насильства, зокрема тих, хто проживає в сільських районах з низьким рівнем освіти, а також тих, хто проживає в зонах колишніх військових дій.

- *Під егідою Віце-прем'єр-міністра було здійснено формування координаційної структури для розвитку регіонів, постраждалих від війни, та вирішення проблеми насильства.* Це передбачає наявність офісів, відомих як «Підтримка свідкам і потерпілим» (WVS), що функціонують у чотирьох окружних судах (Загреб, Задар, Осієк і Вуковар), при цьому два нові офіси були відкриті у додаткових судах (Сісак і Карловац). Значне зростання осіб, які отримали допомогу стало можливим завдяки всеохоплюючій інформаційній кампанії.

- *Допомога у забезпеченні фундаментальних прав осіб, які повертаються* (репатріантів, ВПО, біженців): задоволено 71% запитів на безоплатну правову допомогу.

- *Удосконалення навичок місцевого населення у формуванні та впровадженні «Безпечних планів громади» за підтримки Поліції громадського порядку:* плани були розроблені в рамках місцевих рад з протидії злочинності та були орієнтовані на питання безпеки дорожнього руху, просвітницькі програми щодо попередження зловживання алкоголем; забезпечення можливостей для дозвілля та створення безпечного середовища для молоді.

- *Спільна програма ООН також забезпечила підтримку значній кількості репатріантів, жінок, молоді та ветеранів війни, створивши можливості для зайнятості та розвитку бізнес-проектів.* Наприклад, 50 кооперативів, асоціацій та сімейних господарств вдосконалили свої бізнес-процеси та отримали доступ до ринку шляхом впровадження таких заходів, як: оцінка потреб у навчанні сімейних ферм; професійне навчання; 8 навчальних семінарів з впровадження підходу ЄС «Лідер» до розвитку сільськогосподарських районів; а також радіопрограми в районі Врховіна для осіб, що повернулися, щоб поділитися інформацією про можливості навчання та працевлаштування.

Незважаючи на відносно короткий термін реалізації, спільна програма ООН «Croatia: Closing the Chapter: Social Inclusion and Conflict Transformation in War-Affected Areas of Croatia» мала як успіхи, так і недоліки, які варто врахо-

увати Україні, переймаючи поствоєнний досвід відновлення.

Одним з можливих недоліків є недостатній рівень інклюзії та участі усіх зацікавлених сторін, включаючи різні групи суспільства, у плануванні та впровадженні програм чи її елементів. Це може призвести до того, що потреби деяких груп можуть бути не враховані або недостатньо враховані [6].

Щоб вирішити цю проблему, Україні необхідно розробити і впровадити стратегії, які сприятимуть більшій інклюзії та участі усіх зацікавлених сторін при плануванні та впровадженні подібних програм відновлення та розвитку. Можливе рішення може включати:

- проведення консультацій з різними групами суспільства для забезпечення відображення їх потреб та інтересів (зустрічі та форуми обговорень, опитування та анкетування, використання соціальних медіа для зв'язку з різними групами суспільства);

- розробку механізмів для забезпечення постійної участі вразливих груп протягом усього циклу програми, включаючи етапи планування, впровадження, проміжної та кінцевої оцінки (використання в т.ч. онлайн-платформ для співпраці та управління проектами, збору та аналізу даних та комунікацій (Trello, Asana, Monday.com дозволяють створювати проекти, назначати завдання та слідкувати за прогресом; Google Analytics, Tableau, Microsoft Power BI дозволяють аналізувати дані та отримувати цінні висновки; Google Forms, SurveyMonkey, Typeform дозволяють збирати відгуки та вимірювати потреби та задоволеність учасників тощо));

- проведення регулярного моніторингу та оцінки, щоб виявляти та реагувати на потреби груп, які можуть бути недостатньо представлені або враховані (Створення системи моніторингу та оцінки: визначення ключових показників, що відображають потреби даних груп; використання інструментів для збору даних, напр. Google Forms для збору відгуків, використання інструментів для аналізу та візуалізації даних; регулярне проведення моніторингу та оцінки – регулярні періодичні перегляди показників та даних зібраних з опитувань; реагування на виявлені потреби – визначення стратегії та дій у відповідь на виявлені потреби; забезпечення зворотнього зв'язку та оцінки змін у потребах груп);

- залучення незалежних експертів або організацій для перевірки рівня інклюзії та участі

допоможе забезпечити розуміння того, чи відповідають програми інклюзивного розвитку та поствоєнного відновлення реальним потребам різних груп суспільства (При залученні незалежних експертів або організацій важливо забезпечити конфіденційність і безпеку даних, з якими вони будуть працювати).

Також варто зазначити, що координація між різними організаціями та структурами може бути складною, особливо в умовах поствоєнного відновлення, коли ресурси є обмеженими, а потреби – великими [6].

Вирішення проблеми ускладненої координації між різними організаціями та структурами в Україні, особливо в умовах поствоєнного відновлення, може включати створення централізованого органу координації, який буде відповідальним за гармонізацію дій, ефективний розподіл ресурсів та обмін інформацією між усіма зацікавленими сторонами.

Однак, у запропонованого рішення є і недоліки: ризик бюрократії, відсутність гнучкості в реагуванні на місцеві потреби, ризик відчуження деяких груп суспільства, які можуть бути недостатньо представлені в централізованому органі.

Аналізуючи досвід Хорватії у відновленні міст після війни та його значення для України, варто зазначити наступні інклюзивні практики:

1. Реінтеграція ветеранів у соціальне життя.

Згідно з поточною ситуацією в Україні, досвід Хорватії у інклюзивній підтримці та реінтеграції ветеранів є надзвичайно важливим. Оборонна війна (1991-1995 роки) за незалежність та територіальну цілісність, стала наслідком створення великої ветеранської спільноти, викликом для якої стало повернення до звичайного мирного життя, в багатьох випадках – це зміна професійної діяльності в тому числі через інвалідність. Багато колишніх військових прагнули стати підприємцями, користуючись життєвим досвідом, отриманим під час війни, для реалізації власного бізнесу.

Варто зазначити, що (на державному рівні) до підтримки становлення ветеранів як підприємців, хорвати йшли досить повільно через хибну модель бачення того, що успішними бізнесменами можуть бути тільки особи з хорошою економічною освітою або ті, що походили із сімей підприємців. Ключову роль у розвитку ветеранського бізнесу на той час відіграло профільне Міністерство у справах ветеранів Хорватії [19].

У 2015 році було започатковано нову ініціативу з надання підтримки та можливостей ветеранам, які хочуть відкрити власний бізнес. Ця інноваційна програма черпала натхнення з хорватського Закону про ветеранів війни та їхніх сімей (статті 154-156), який був спрямований на сприяння розвитку підприємств, що належать ветеранам, і сприяння розширенню економічних можливостей у цій громаді. Щоб втілити це бачення в життя, були створені спеціалізовані бізнес-групи, відомі як оборонні соціально-трудова кооперативи.

Ці унікальні кооперативи в основному складаються з ветеранів, які з честю служили своїй країні, осіб, які стали інвалідами внаслідок війни, та їх сімей. Об'єднуючи свої навички, досвід і ресурси, ці кооперативні організації прагнуть створити сприятливе середовище для підприємницької діяльності для осіб, пов'язаних з участю у війні.

Створення оборонних соціально-трудова кооперативів значно спростило процес для ветеранів, які прагнуть відкрити бізнес, надаючи їм важливі рекомендації та допомогу на кожному кроці. *Визнаючи різноманітні потреби, що випливають із різних джерел у ветеранській спільноті, ці кооперативи пропонують індивідуальні послуги підтримки, такі як програми наставництва, доступ до фінансових ресурсів, спеціально призначених для підприємницької діяльності ветеранів, можливості спілкування з однодумцями в подібних обставинах та навчальні семінари, зосереджені на розвитку основних ділових навичок.*

Крім суто практичних переваг, кооперативи також служать безцінною платформою для підтримки соціальних відносин між товаришами по службі. Спільний досвід військової служби сприяє створенню атмосфери, в якій учасники можуть знайти розраду в розумінні труднощів один одного, водночас надаючи підтримку під час подолання значних психологічних перешкод [10].

Отже, підтримка урядом Хорватії ветеранів націлена головним чином на:

- соціальну інтеграцію та абілітацію ветеранів;
- відновлення фізичного та психічного здоров'я;
- інтеграцію осіб з обмеженими можливостями та безробітних у економічну діяльність.

Крім того, з 2004 року в Хорватії діє «Програма професійного навчання та працевлашту-

вання хорватських ветеранів і дітей загиблих, зниклих безвісти або ув'язнених», яка створила освітню основу для розвитку кооперативів ветеранів. Для хорватських ветеранських кооперативів постійно здійснюються різноманітні освітні та розвиваючі проекти. Відтоді, як ці ініціативи були запроваджені, кількість хорватських кооперативів значно зросла. З десяти зареєстрованих у 2004 році, їх кількість збільшилася до більш ніж 550 у 2014 році [12]. Це вказує на позитивний досвід та користь від впровадження даних заходів.

2. Інклюзивне відновлення міст.

Цінний досвід Хорватії у повоєнній відбудові може бути надзвичайно корисним для України. Після війни Хорватія розпочала широкомасштабний процес реконструкції, який включав відновлення фізичної інфраструктури, сприяння соціальній єдності та внесок в економічний розвиток. Переживши урбіцид, Хорватія усвідомила важливість не лише відновлення своїх міст, а й реабілітації суспільства в цілому. Цей комплексний підхід до реконструкції передбачав усунення не лише видимих ознак руйнування, залишених війною, але й «заліковування глибоких ран», завданих громадам.

Ключові елементи цього досвіду включають інклюзивну реабілітацію міст та реінтеграцію окупованих територій за допомогою європейських та євроатлантичних інтеграційних зусиль у Хорватії. Наголошуючи на інклюзивності та інтеграції, Хорватія змогла ефективно відбудувати свої міста, сприяючи згуртованості суспільства та зміцнюючи регіональну стабільність.

Проблеми відновлення зруйнованого майна та подолання внутрішнього розколу в суспільстві на основі національної чи мовної дискримінації, особливо у випадку України, де такі поділи були нав'язані Росією, вимагають всебічного дослідження та оцінки досвіду Хорватії. Шлях Хорватії до подолання подібних перешкод може запропонувати цінну інформацію про можливості внутрішнього примирення та розбудови сильної згуртованої нації.

Висновки і пропозиції. Спираючись на історію успіху Хорватії у постконфліктному відновленні, Україна могла б отримати значну користь, ухваливши подібні стратегії. Віддаючи пріоритет відновленню фізичної інфраструктури поряд з ініціативами соціального залучення, Україна може створити середовище, сприятливе для сталого розвитку.

Крім того, інтеграція європейських цінностей та приєднання до євроатлантичних інституцій забезпечать Україні доступ до ресурсів, досвіду та підтримки, необхідних для успішної реконструкції. Вивчення досвіду Хорватії в цьому відношенні допомогло б Україні впоратися з проблемами, пов'язаними з відновленням після конфлікту, водночас налагоджуючи тісніші зв'язки з Європою.

Підсумовуючи, варто сказати, що набуті знання Хорватії, отримані під час післявоєнної реконструкції, є значним ресурсом для процесу відновлення України. Застосовуючи цілісний підхід, який охоплює як фізичне відновлення, так і оздоровлення суспільства, одночасно використовуючи можливості для міжнародної інтеграції, Україна може згенерувати власний успішний шлях інклюзивного відновлення, відповідно до ситуації. Заохочуючи діалог, сприяючи інклюзивності та інвестуючи в програми, які сприяють взаєморозумінню між різними групами суспільства, Україна може забезпечити більш стійкий процес відновлення.

Вивчення підходу Хорватії до боротьби з внутрішніми розбіжностями, що ґрунтуються на національній або мовній дискримінації, проллє світло на потенційні методи сприяння єдності та інклюзивності в суспільствах, які борються з глибокими конфліктами. Вивчаючи їхній досвід сприяння діалогу, заохочення культурного обміну та впровадження політики, спрямованої на зменшення дискримінаційної практики, можна отримати цінні уроки, які можуть допомогти іншим націям, які прагнуть подолати суспільні розбіжності.

Отже, серед позитивного досвіду відбудови можна вважати: – *Інклюзивність*: Хорватія демонструвала інклюзивний підхід до відновлення, активно залучаючи місцеві громади до процесу. Це допомогло забезпечити, що відновлення відповідало потребам місцевого населення та сприяло соціальній когезії; – *Європейська інтеграція*: відновлення також було тісно пов'язане з процесом європейської інтеграції Хорватії, що забезпечило доступ до фінансування та підтримки ЄС.

Негативний досвід: – *Нерівність*: процес відновлення, однак, також виявив кілька проблем. Незважаючи на інклюзивний підхід, нерівність між різними регіонами Хорватії залишається проблемою; – *маргіналізація*: деякі вразливі групи, зокрема меншини та ветерани, були довгий час маргіналізовані під час процесу віднов-

лення; – *бюрократичні бар'єри* у випадку відбудови зруйнованого чи пошкодженого майна.

У контексті України, досвід Хорватії може надати важливі уроки. Позитивні аспекти, такі як інклюзивність та європейська інтеграція, можуть служити моделлю для України. Однак, Україні також варто зважати на негативні аспекти, щоб запобігти подібним проблемам у своєму власному процесі відновлення.

Список використаної літератури:

1. Coward, Martin. *Urbicide: The politics of urban destruction*. Vol. 66. *Routledge*, 2008.
2. Croatia – Social and Economic Recovery Project (English). Washington, D.C. : World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/716751468770748946/Croatia-Social-and-Economic-Recovery-Project>
3. Croatia: Closing the Chapter: Social Inclusion and Conflict Transformation in War-Affected Areas of Croatia. URL: <http://www.mdgfund.org/node/699>
4. Croatia-Croatia Social and Economic Recovery Project URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/998481468770749877/pdf/multi0page.pdf>, [Післявоєнна відбудова Хорватії (авт. Софія Косаревич). Центр Дністрянсько-го. URL: <https://dc.org.ua/news/reconstruction-croatia>
5. Economic and social revitalization and reintegration of Croatia's war affected and disadvantaged areas. URL: <https://reliefweb.int/report/croatia/post-conflict-reconstruction>
6. Report on Final Evaluation of the MDG-F Programme Closing the Chapter: Social Inclusion and Conflict Transformation in War Affected Areas of Croatia URL: http://www.mdgfund.org/sites/default/files/Croatia%20-%20CPPB%20-%20Final%20Evaluation%20Report_0.pdf
7. Researching the urban dilemma: urbanization, poverty and violence URI: <http://hdl.handle.net/10625/53538>
8. The MDG.F in Croatia. Country Fact Sheet. URL: http://www.mdgfund.org/sites/default/files/Croatia%20Joint%20Programme%20Fact%20Sheet_1.pdf
9. Urbicide. Wikipedia the free encyclopedia. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Urbicide>
10. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji. Narodne-novine. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_07_84_1556.html
11. Гбур, З. "Основні акценти державного управління щодо відновлення України." *Grail of Science* 24 (2023): 124-126
12. Інструменти та практики державної підтримки ветеранського бізнесу в Республіці Хорватія. *Ана-*

- літична довідка*. URL: <https://veteranfund.com.ua/analitics/tools-and-practices-of-state-support-for-veteran-business-in-the-republic-of-croatia/>
13. Мартін Ковард, Костянтин Мезенцев: «Урбіцид – це «вбивство міста». Форм і видів цього явища, на жаль, існує чимало». *Перший текст серії про відбудову України: «Відновлення. Розмови про майбутнє під час війни»*. URL: https://lb.ua/culture/2022/12/25/540194_martin_kovard_kostyantyn_mezentsev.html
  14. Матвеева, О. ., Мунько, А. . (2023). Упровадження концепції розумного міста у процеси цифрової трансформації України заради сталого розвитку. *Науковий вісник: Державне управління*, (1 (13), С. 138–162. [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-1\(13\)-138-162](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-1(13)-138-162)
  15. Національний інститут стратегічних досліджень: Урбіцид – стратегія російських окупантів в російсько-українській війні, – жовтень 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/urbitsyd-stratehiya-rosiyskykh-okupantiv-v-rosiysko-ukrayinskiy-viyni>
  16. Пилипенко, І. О. Окупаційний урбіцид: міський досвід і повсякденні практики населення (Приклад Херсона, Україна). *Економічна та соціальна географія*. Київ, 2022. – Вип. 88. – С. 6–15
  17. Післявоєнна відбудова Хорватії (авт. Софія Косаревич). Центр Дністрянського. URL: <https://dc.org.ua/news/reconstruction-croatia>
  18. Устинова, І., & Плешкановська, А. (2023). Урбіцид та повоєнне відновлення житлової забудови міст України: досвід та перспективи. *Grail of Science*, (23), 463–471. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.23.12.2022.82>
  19. Як підтримувати ветеранський бізнес: досвід Хорватії після Війни за незалежність/ Олександр Левченко посол України в Хорватії та Боснії і Герцеговині у 2010-2017 роках. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/06/26/7298505/>

Sergiienko I. H. Urbicide and post-war inclusive urban regeneration: the experience of Croatia

The article focuses on the study of the process of reconstruction of cities after military conflicts from the point of view of urbicide – the purposeful destruction or damage of the urban environment. The experience of Croatia is explored in the context of the war in the Balkans in the 1990s, when many cities were severely damaged. The article considers how urbicide affected the social development of cities and what was the process of inclusive reconstruction after the war. A study of Croatia's approach to dealing with internal differences based on national or linguistic discrimination. Negative and positive experiences in the post-war inclusive reconstruction of the cities of the Republic of Croatia for Ukraine have been determined. In June 2004, the European Commission recognized Croatia as a candidate for EU membership. This Balkan country was included in the CARDS Community Program, which coordinated aid from the EU, supported the prospects of associations of countries with the EU, provided assistance to refugees and IDPs, and helped in the development and implementation of policies that meet European standards. The Croatian Socio-Economic Recovery Project (CSERP) was instrumental in the country's post-war recovery. It covered many sectors designed to support progress in war-torn regions. Project activities have improved living conditions in 13 districts, supporting small and medium-sized enterprises, creating jobs, reducing mined areas and leveling regional inequalities. The program of part of the CSERP project – investments in the community includes three main sub-components: social inclusion, economic revitalization and infrastructure of small communities.

According to the current situation in Ukraine, Croatia's experience, including in inclusive support and reintegration of veterans, is extremely important. Analyzing Croatia's approach to national and linguistic discrimination, we can develop important conclusions for formulating a strategy for promoting unity in deeply conflicted societies. Ukraine can use Croatia's experience, including inclusiveness and European integration, as a model, but it must also take into account the negative aspects.

Key words: *urbicide, inclusion, inclusive urban renewal, post-war reconstruction, Croatia.*